

УДК821.512.122.0

ББК83.3 (5Каз)

М 37

Мәуленов А.

М 37 Фольклор және түркі халықтары әдебиетіндегі мифология. – Алматы: «Қазығұрт» баспасы, 2015. – 504 бет.

ISBN 978-9965-22-494-2

Қазақ мифологиясын зерттеп жүрген ғалым Алмасбек Мәуленовтың бұл монографиясы – түп негізі шумерлерден бастау алған арғықазақ мифологиясының қазақ әдебиеті дамуының түрлі кезеңінде алған орны мен дәстүр жалғастығын жаңаша зерделеуге арналған.

Автор отандық ғылымда қазіргі кезге дейін миғұрындыгерлігі турасында айтылған әрбір ой мен пікірді жете бағамдай отырып, ендігі уақытта қазақ филологиясындағы миғте, фольклорда және әдебиет тарихында қалыптасқан ғылыми бірізге түскен жүйе арқылы арғықазақ мифологиясының арғытүріктік түбірлік текстестігін талдап, оның көне дәуірдегі миғтермен идеялық-әлеуметтік үйлестікте болып, ортақ ұлғілерден бастау алатындығын дәлелдейді.

Кітап жоғарғы және орта мектеп мұғалімдері мен әдебиет саласындағы барша мамандарға, ұлт әдебиеті мен тарихын сүйер оқырман қауымға арналған.

УДК821.512.122.0

ББК83.3 (5Каз)

ISBN 978-9965-22-494-2

© А. Мәуленов, 2015

© «Қазығұрт» баспасы», 2015

5. ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫ ПРОЗАСЫНДАҒЫ ПОСТМОДЕРНИЗМ МЕН НЕОМИФОЛОГИЗМ

5.1 Қазіргі қазақ прозасындағы мифологиялық постмодернизм

Тәуелсіздік жылдары жазылған қазақ романының постмодерндік нышандары туралы қазақ әдебиеттану ғылымында соңғы кездері айтылып, жазылып, зерттеу объектісіне айнала бастады. XX ғасырдың соңында өз тәуелсіздігіне қол жеткізген қазақ халқы – жаңа ғасыр табалдырығын дағдырыссыз, сілкініссіз аттаған жоқ. Қоғамдық саяси өмірдегі жаңа нарықтық қатынастар руханият кеңістігіндегі әдебимәдени ахуалға өз әсерін, ықпалын тигізді. Бұл қоғамдық өзгерістер – әдебиет саласында жаңа нышандар, соны бағыттар іздеуге бастап алып келді.

Көркем сөз өнерінің кешегісі мен бүгінгісі және ертеңгісі туралы ғылыми зерттеулер – жаңа түсініктер мен философиялық-эстетикалық танымдар ұғымын енгізді. Осы кезең туралы: Гетеңің мына бір ойы дәл келеді: «Жаңа әдебиет ескінің мысын басады; бірақ артқа да қарайлаған ләзім. Егер өзімізге дейінгілерді көңілімізден шығарып алмасақ, төлтумалығымызды тұмсалықпен сақтай алғандығымыз» [273, 412-б.].

Қазақ әдебиетінің мәдени-рухани кеңістігінде интеллектуалдылық, визуальдылық, концептуалдылық және т.б. постмодернистік нышанда жазылған шығармалар жарық көре бастады. Абстракциялық, абсурдтық идеяны танытуда «әдеби ойын» поэтикасының элементтері байқалып, жаңа реалист

тік және ирреалистік танымдар тұғырнамасына жол ашылыш, кеңінен қолдауға ие бола бастады.

Кезінде осы постмодернизмнің бастау көзінде тұрған жауышылар турасында академик С.Қирабаев: «Сонғы жылдардағы әдеби процестің бір ерекшелігі – талантты жастардың әдебиетке көптең келуі. Он-он бес жылдардың айналасында әдебиетке келген топ та біраз іріктеліп қалды. Олардың талантты өкілдері осы дәуір ішінде әдеби процеске белсенді араласып, әдебиетіміздің жаңа ізденістерін, табыстарын жанды суреттерін ғана емес, замандастарының ішкі сезім күйлерін, оларды толғандырған ой-пікірлерді де ала келді» [274,544-б.], – деген келелі ой айтқан болатын. Олар өз дәуірі шығармашылығымен осы ғылыми ойды тәуелсіздік дәуірінде жан-жақты дәлелдеп берді. Осыны дұрыс бағаламаушылар турасында К.Әбдезұлы: «Айтпай кетуге болмайтын тағы бір мәселе, өткен жылдары дауысы өктем-өктем шыққан, әдебиетімізде белен алған тағы бір сарын бой көтерді. Ол біреулердің «айқайлап айтатындей» қазіргі қазақ әдебиеті модернизм, постмодернизм немесе авангардизм, символизм сияқты толып жатқан «измдерден» ауылы алыс, сондықтан да, ол әлем әдебиеті мен өркениетінің жол жиегінде қалып барады, жаңа басталған жаһандану екпініне ілесе алмай отыр деген мұсіркеуі басымдау, ең өкініштісі – өз әдебиетін төмендетіп, бөтеннің әдебиетін төбесіне көтеретін жалған еліктеушілер қатары абстракт сыннын алдыға тартатын «евроцентристер» қатарының көбеюі. Көркем әдебиеттен мәтін емес, интермәтін іздеп, шығармашылық шеберлікті ғасырлар бойы шындалған көркемдік дәстүрден алыстатқысы келетін сыншылардың бір жақты ой-пікірлерінің үстін-үстін тықпалануы.

Алайда, салқынқандылық танытып, мәселенің тұп тамырына қарасақ, бұл құбылыс та аса қауіпті емес. Откінші. Себебі, ол біздің әлдеқашан рухани кемелдікке көтеріп, көшін түзеп алған әдебиетіміздің жолын көлегейлеп, алған бетін бұра алмайды. Қазақ тарихы – мұны біrnеше рет дәлелдеген. Ал енді «бүгінге бейімделген, басқа тілде сөйлей бастаған»

Ұлттық ниглизм, яғни өз ұлтының рухани құндылықтарына алдымен – терең бойлай алмай жатып, оларды жокқа шыгару немесе басқа бір «өресі биік өркениетсымақтардың, мәдениетсымақтардың» қанжығасына байлаң беру – қауіптің үлкені осы! Олар тарихқа өткен кешегі ғасырымыздың жетекшілігінде таба алмаймыз деп, әдеби-көркем мұраларымыздың таба алмаймыз деп, әдеби-көркем мұраларымыздың мансұқтау, жокқа шыгару сарынына бой алдырады» [275, Б.39-40].

Жаңа леп, жана бағытта адам сезімдері мен ойлау әрекеттерін түпкі сана жаңғырықтарымен бейнелеу, шығарма композицияларын шарттылық (механикалық) қатынастарға құру, сюжеттегі фабуласызызық, өмірден өз орнын таба алмаған кейіпкерлердің жатсыну (отчуждение) үрдістері, сананың екіге как жарылу процесі және т.б. осындай мифологиялық элементтер мен мифологемалар кеңінен өріс алды.

Сондай-ақ, бүтінгі қазақ әдебиетінде мифопоэтикалық көлжелілік категориясының құрылымдық жүйесінде туындаған, айта қаларлықтай көрініп жүрген постмодернизмдік белгі есебіндегі адам мен хайуан арасындағы жақындық белгілері, адамның қос тұлғалық касиетке бөлінуі, кейіпкерлердің іс-кимылдарының түс көру, аян беру арқылы аткаршылық сияқты көркемдік тәсілдер прозалық шығармаларда кеңінен өрістеп келеді. Мұндай тәсілдер – фольклорлық шығармаларда, авторлық ауыз әдебиеті үлгілерінде кеңінгі жазба әдебиет материалдарында кеңінен қолданылып келеді. Мұндай сана мен сарын түпгілі бір жағдайда, адам жаны қатты қиналып, күйзеліске шығады. Адам болмысы, оның жаратылу құбылысы – белгілі реалдылық пен ирреалдылық құбылыс – белгілі бір жағдайда, адам жаны қатты қиналып, күйзеліске шығады. Адам болмысы, оның жаратылу құбылысы, табиғаттан шығу тегі тәрізді мәселелер қай кезде де құпия өзі тәрізді әрі көне, әрі жана. Адам өзінің өмір сүру тәжірибелесіндегі коркыныш сәттеріне кез болғанда, хайуанға тән даудың шығаратын жәйттар – сол көне мифтік сана мен дәстүр табиғатына байланысты.

3. XX ғасырдың басындағы қазақ әдебиеті және мифология

3.1. Ұлттық әдебиеттегі діни-мифтік шығармашылық ерекшеліктер	195
3.2. XX ғасыр басындағы қазақ прозасы және мифология үлгілері	237

4. Қазақ әдебиетіндегі тоталитарлық мифология

4.1. XX ғасырдың 50-80 жылдарындағы қазақ прозасындағы идеологиялық мифология	278
4.2. Тоталитарлық мифология және демифологизация	317
4.3. Қазақ прозасындағы авторлық миф және мифология	344

5. Тәуелсіздік жылдары прозасындағы постмодернизм және неомифология

5.1. Қазақ прозасындағы мифология және ремифолигизация	373
5.2. Ұлттық прозадағы неомифология және зоомифология	416
Сөз соны	469
Глоссарий	475
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі	484

Нұсбек Қықбекұлы Уленов

Кітүстік Қазақстан облысы, Шардара ауданы,
Көсемейт ауылында дүниеге келген.

1993 жылы әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық
университетінің филология факультетін,

2000 жылы осы оқу орнының қазақ әдебиеті
кафедрасының аспирантурасын бітірген.

2002 жылы кандидаттық диссертация қорға-
ған. 2001 жылдан бастап ҚР ҰҚҚ Академиясы
мемлекеттік тіл кафедрасының аға оқытушысы,
казіргі таңда осы оқу орнындағы Шығыс тілдері
кафедрасының бастығы. «Елтаным» көмекші оқу
қуралының (2003), «Қазіргі прозадағы мифтік-
аныздық қолданыс» атты монографияның, сон-
дай-ақ әдістемелік оқу қуралдарының және отан-
дық және шетелдік баспасөз беттеріндегі көпте-
генд ғылыми-зерттеу мақалаларының авторы.